

хамгаалалтын ажилтнууд үүний дотроос хоногийн 24 цагын турш ялтнуудтай харьцаж байдаг ээлжийн бүрэлдэхүүний албан хаагчдын амь нас, эрүүл мэнд, нэр төр, эрх ашгийг хамгаалах талаар авч хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээ дутмаг байгаа зэргийг чухалчлан үзэж холбогдох арга хэмжээ авах шаардлагатай байна.

Т.ЕРКЕБУЛАН

Баян-Өлгий аймгийн
Шүүхийн шийдвэр
гүйцэтгэх албаны
ээлжийн дарга, ахлах
дэслэгч

ЦАГДАН ХОРИХ ТАСЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭГ ХЭРЭГЛЭХЭД ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАНГАХ НЬ

Хүний эрх гэдэг бол хүнээс салшгүй бөгөөд түүний амьдралын зайлшгүй шаардлагатай арга, нөхцөл болдог, хувь хүн нийгэм, төр, бусад бодгалиуд хоорондын харилцаа хийгээд түүний эрх чөлөөг илэрхийлдэг оршихуйн хэм хэмжээгээр байгуулагдсан (бүтээгдсэн) хувь хүний тодорхой чанар, онцлог мөн. Хүний эрх нь бодгалиудын оршихуйн арга, түүний нийгмийн үйл ажиллагаа, нийгмийн харилцаатай амьд барилдаатай сүлжилдсэн байдаг.

Хүний эрх гэдэг нь хүнээс салшгүй байдаг чанар. Хүнээс жам ёсны, төрөлхийн эрх болох амьд явах, халдашгүй дархан байх, өөрийн амьдрах аргаа чөлөөтэй сонгох эрх, шүтэж бишрэх, итгэл үнэмшилтэй байх эрх чөлөө, хувийн амьдралын бие даасан байдал болон бусад эрхийг хэн ч хасах эрхгүй бөгөөд төр тэдгээрийг дуугуй хүлээн зөвшөөрч зохих ёсоор хангах, хамгаалах үүрэгтэй. Орчин үеийн нийгмийг эрх чөлөө, тэгш байдал, шудрага ёсны зарчим дээр үндэслэсэн хүний эрхгүйгээр төсөөлөх боломжгүй юм.

Нэгэнт хүн бүр эрх зүйн этгээд байхын дээр Монгол улсын төртэй харилцан эрх эдэлж, үүрэг хүлээх байдлаар эрх зүйн

харилцаанд оролцох болсон учраас Үндсэн хуульд тусгагдсан эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдлэх ёстой.²⁰¹ Г.Эрдэнэбат “Хүний халдашгүй эрх” УБ хот, 2002 он хуудас 9, Энэхүү асуудлын хүрээнд хүний халдашгүй эрхийн асуудал зүй ёсоор багтана.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа нь бүхэлдээ хүний эрхийг хөндсөн байдлаар хэрэгждэг төрийн онцгой ажиллагаануудын нэг учраас хүний эрхийн хууль зүйн баталгаа байх учиртай. Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад хуульд заасан үндэслэл байгаа бол эрх бүхий тодорхой албан тушаалтнуудад хуулиар тогтоосон үндэслэл, журмын дагуу хүний эрхийг хөндөх, албадлага хэрэглэх эрх олгогдсон байдаг.

Цагдан хорих ТСАХ-г хэрэглэх явцад хүний эрхийг хангах зорилгоор олон улсын гэрээ, хэлэлцээр, конвенцуудад болон дотоодын хууль тогтоомжуудад хэрхэн ямар зүйл, заалтууд тусгагдсан байдгийг авч үзье.

1948 оны 12 сарын 10-нд НҮБ-н Ерөнхий ассамблейгээс баталсан “Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал”-ын 3-р зүйлд зааснаар < Хүн бүр ... эрх чөлөөтэй байх, халдашгүй дархан байх эрхтэй>², 9-р зүйлд < Хэнийг ч дур мэдэн баривчлах, саатуулах буюу хөөн зайлуулах ёсгүй>³, уг тунхаглал...

1966 оны 12 сарын 16-ны өдөр НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгаар батлагдаж, 1976 онд 35 улс нэгдэн орсноор хүчин төгөлдөр болсон. Монгол улс 1974 онд нэгдэн орсон. “Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт”-ын 9-р зүйлд:

1. Хүн бүр эрх чөлөөтэй байх болон халдашгүй дархан байх эрхтэй. Хэнийг ч дур мэдэн баривчилж буюу цагдан хорьж болохгүй. Хуулиар тогтоосон үндэслэл, журмаас бусад аль ч тохиолдолд хэнийг ч хорьж болохгүй.

2. Баривчлагдсан хүн бүрт баривчлах үед баривчилсан шалтгааныг мэдэгдэхийн дээр түүнд тулгаж байгаа аливаа ялыг даруй мэдэгдэнэ.

3. Эрүүгийн хэргээр баривчлагдсан буюу саатагдсан хүн бүрийг шүүгчид буюу хуулийн дагуу шүүн таслах эрх бүхий өөр албан тушаалтанд нэн даруй шилжүүлнэ. Уг хүн хэргээ аль болохуйц ахар хугацаанд шүүхээр хэлэлцүүлэх буюу суллуулах эрхтэй. Хэргийг нь шүүхээр таслан шийдвэрлэх хүнийг цагдан хорих явдал нийтлэг журам байх ёсгүй бөгөөд шүүхэд ирж байх, ...шаардлагатай нөхцөлд таслан шийдвэрлэх тогтоол гүйцэтгэхэд ирэх баталгаа гаргасан нөхцөлд уг хүнийг чөлөөтэй байлгаж болно.

4. Баривчлагдаж буюу цагдан хоригдож, эрх чөлөөгөө хасуулсан хүн бүр түүнийг хорьсон хууль эрхийн үндэслэлийн талаар шүүхийн тогтоол нэн даруй гаргуулах, хэрэв хууль бусаар хоригдсон бол, суллуулах шийдвэрийг шүүхээр гаргуулах эрхтэй.

5. Хууль бусаар баривчлагдаж буюу цагдан хоригдож, хэлмэгдсэн хүн бүр хохирлоо нөхөн төлүүлэх нэхэмжлэл гаргуулах эрхтэй.⁴ ? уг пакт? Эндээс харахад манай улсын шинэ ЭБШ хуулиар баривчлах, цагдан хорих зөвшөөрөл олгох эрхийг шүүхэд өгсөн явдал нь зүйд нийцэж байгаа юм.

УИХ-аас 2000 онд соёрхон баталсан “ Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц”-ийн 10-р зүйлийн 1-д < ... эрүүдэн шүүхийг хориглох тухай сургалтын материал, мэдээллийг ямар нэгэн хэлбэрээр баривчлагдсан, албадан саатуулагдсан, шоронд хоригдсон этгээдийг цагдан хорих, байцаах болон түүнтэй харьцаж болох хууль сахиулах байгууллагын энгийн буюу цэрэгжсэн ажилтан, эмнэлэгийн ажилтан, төрийн албан тушаалтан болон бусад хүнийг бэлтгэх сургалтын хөтөлбөрт бүрэн тусгана.>, 2-д <...ийнхүү хориглосон заалтыг эдгээр этгээдийн дүрэм зааварт тусгана> гэж заажээ. Гэтэл манай улсад одоо болтол ийм зүйл хийгдээгүй, сургалтын хөтөлбөрт оруулаагүй. Хуулийн

²⁰ Монгол Улсын Их хурлаас 2002 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдөр баталсан “Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль”-ийн 206 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг

байгууллагын ажилтнуудын ажлыг дүгнэх журам шалгуурт тусгагдаагүй.

Мөн 11-р зүйлд <... эрүүдэн шүүхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор нутаг дэвсгэртээ ямар нэгэн хэлбэрээр баривчлагдсан, саатуулагдсан, шоронд хоригдсон хүмүүсийг байцаахтай холбогдсон дүрэм заавар, аргачлал, үйл ажиллагаа, түүнчлэн хорих нөхцөл болон тэдгээрт харьцаж буй байдалд тогтмол хяналт тавьж байна. > гэж заажээ. Манай улсад энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгтэй холбогдолтой хяналт байхгүй. Хорих байрны нөхцөлийн талаар зарим нэг хяналт шалгалт байгаа боловч хуулийн шаардлагад хүргэх арга хэмжээ авагдахгүй байна.

37-р зүйлд: <1. нэг ч хүүхдийн эрх чөлөөг хууль бусаар буюу дур мэдэн хасч болохгүй.

Манай ЭБШ хуулийн 366-р зүйлд насан хүрээгүй этгээдийг баривчлах ба цагдан хориход анхаарах тусгайлсан заалтыг оруулж өгсөн боловч уг этгээдийг цагдан хорих үндэслэл, журам нь насанд хүрэгчдийнхээс ялгагдах зүйл байхгүй байна. Тухайлбал: ЭБШ хуулийн 366.1-д <... насанд хүрээгүй хүүхдийг ... 68-р зүйлд заасан онцгой тохиолдолд цагдан хорьж болно >⁶ ЭБШ хуулийн 366.1-т заасан. Гэтэл энэ онцгой тохиолдол гэдэг нь: өмнө авсан ТСАХ-г зөрчсөн, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлж *болзошгүй*, эсхүл оргон зайлсан тохолдолыг авч үзэж байна. Насанд хүрээгүй хүүхдийг ийм онцгой тохиолдолд хөнгөн, хүндэвтэр хэрэгт цагдан хорьж байгаа нь маш учир дутагдалтай юм. Харин насанд хүрээгүй этгээдийг баривчилсан, цагдан хорьсон тухай түүний эцэг, эх, хууль ёсны бусад төлөөлөгчид, өмгөөлөгчид нь 12 цагийн дотор мэдэгдэнэ гэж заасан байдаг боловч энэ заалт нь практикт насанд хүрэгчдийнхтэй адил хэрэгждэг. Мөн насанд хүрээгүй этгээдийг хорьж мөрдөх үндсэн хугацаа нэг сар байх бөгөөд хорьж мөрдөх нийт хугацааг 18 сараас хэтэрч болохгүй гэж зааж өгсөн нь “Хүүхдийн эрхийн конвенц”-д заасан аль болохуйц богино хугацаагаар

баривчилж, хорино гэсэн заалттай зөрчилдөж байна. Мөн 1994 онд батлагдсан “Хараа хяналтгүй хүүхдийг түр саатуулах тухай хууль”-нд < хаяг, эцэг, эх, харгалзан дэмжигч нь тодорхойгүй хүүхдийг цагдаагийн байгууллагын эрх бүхий албан тушаалтан 7 хүртэл хоногоор түр саатуулж болно >⁶ уг хуульд заасан. Түр саатуулах нь албадлага бөгөөд мөн чанартаа хоригдоно гэсэн үг. Гэм буруутай үйлдэл хийгээгүй байхад хүүхдийг хорьж буй нь эрхийн том зөрчил.

Монгол улс нь олон улсын эрх зүйн харилцаанд дээрх пактаар үүрэг хүлээж оролцдог учраас энэхүү эрхийг хангах талаар хэрэгжүүлж байгаа бодлого, үйл ажиллагаагаар олон улсын харилцаан дахь нэр хүндийг тодорхойлох нэг шалгуур болдог. Ийм ч учраас олон улсын хэм хэмжээний энэхүү заалтуудыг иш үндэс болгон тус улсын “Үндсэн Хууль”-н 16-р зүйлийн 13-р хэсэгт заахдаа:

<...Иргэн бүр халдашгүй чөлөөтэй байх эрхтэй,

Хуулинд заасан заасан үндэслэл журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч нэгжих, баривчлах, мөрдөн мөшгөхийг хориглоно. Баривчлагдсан шалтгаан үндэслэлийг түүний ар гэр, өмгөөлөгчид заавал мэдэгдэнэ.>⁷²¹ МУ-ын Үндсэн хууль 1992 он.....

Аль ч улс орны ЭБШ ажиллагааны хуулийн зарчим, гол үзэл санаа, сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, хохирогчийн эрх ашгийг хамгаалах баталгаа, хяналтын механизм, процессийн ажиллагааны нээлттэй байдал зэрэг нь тухайн улсын ардчилсан байдал, хүний эрхийн байдлын нэг чухал хэмжүүр байдаг.

Хүнийг эрхийг хамгийн ихээр хөндөж байдаг харилцааг зохицуулдаг ЭБШ хуулийг УИХ-с 2002 онд шинэчлэн баталсан бөгөөд уг хуульд ололт, дэвшилттэй, шинэлэг, хүний эрхийг хамгаалахад чиглэгдсэн олон чухал заалтууд орсон. Үүний нэг тод жишээ нь

²¹ Монгол Улсын Их хурлаас 1993 оны 12 дугаар сарын 02-ны өдөр баталсан “Цагдаагийн байгууллагын тухай хууль”-ийн 27 дугаар зүйлийн 1-3 дахь заалт

сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих зөвшөөрөл олгох эрх шүүхэд шилжсэн явдал юм. Баривчлах, цагдан хорих зөвшөөрлийг гэмт хэргийг илрүүлэх үүрэг хүлээсэн субъект бус харин шүүх яллагч болон өмгөөлөгч талын байр суурь, хэргийн талаархи мэдээ баримтыг харьцуулан авч үзэж мэтгэлцээний үр дүнг харгалзан олгох нөхцлийг бүрдүүлсэн. Энэ нь яах аргагүй хүний эрхэд эерэг нөлөө үзүүлэх нь дамжиггүй бөгөөд манай улс нэгдэн орсон олон улсын гэрээ конвенцид бүрнээ нийцэж байгаа билээ.

Шинэ ЭБШ хуулийн нэгдүгээр бүлгийн 10-р зүйлд “Хүний халдашгүй байх эрхийг хангах” гэсэн зүйлд хүнийг баривчлах, цагдан хорих үед эрхийг зөрчүүлэхгүй байх дараах заалтууд оржээ.<

- Энэ хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч гэмт хэрэгт сэрдэн баривчилж болохгүй

- ... шүүгчийн зөвшөөрөлгүйгээр хэнийг ч цагдан хорихыг хориглоно.

- Прокурор нь хууль бусаар баривчилагдсан, цагдан хоригдсон, ...эсхүл хууль болон шүүхийн шийдвэрт зааснаас илүү хугацаагаар хоригдож байгаа этгээдийг нэн даруй суллах үүрэгтэй.

- Хэнд боловч эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжилж болохгүй.

- Сэжигтнийг баривчлах үед түүнд баривчилсан шалтгаан, үндэслэлийг мэдэгдэж, өмгөөлөгч авах, өөрийгөө өмгөөлөх, шүүхэд гомдол гаргах, өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх эрхийг заавал сануулна.>⁸ ЭБШХ

Мөн уг хуулийн хоёрдугаар бүлэгт заасан байцаан шийтгэх ажиллагааны гол зарчим, зорилтууд гэмт хэрэг нэг бүрийг бүрэн илрүүлж, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд нэг бүрт зохих ялыг шудрагаар оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хэнд боловч эрүү

шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий харгис, нэр төрийг нь доромжлохгүй байх, сэжигтэнийг баривчлах үед өмгөөлөгч авах, шүүхэд гомдол гаргах, өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх эрхийг заавал сануулах, эрүүгийн хууль болон байцаан шийтгэх хуулийг тайлбарлах, хэрэглэхэд эргэлзээ гарвал түүнийг сэжигтэн, яллагдагчид ашигтайгаар шийдвэрлэх зэрэг нь хүний эрхийг баталгаатай болгох, хилсээр хуулийн үндэслэлгүйгээр хүнийг шүүж шийтгэхээс урьдчилан сэргийлэх чухал ач холбогдолтой юм. Түүнчлэн байцаан шийтгэх ажиллагааг эсрэг тэсрэг нотлох баримтуудыг зэрэгцүүлэн авч үзэж, зөвхөн эрх тэгш бүхий яллагч, өмгөөлөгч (шүүгдэгч) талуудын мэтгэлцээний үндсэн дээр явуулахаар заасан.

Эдгээрээс гадна ЭБШ хуульд тусгагдсан хүний эрхийг хангахад чиглэгдсэн яах аргагүй дэвшилттэй, энэрэнгүй гэж зүй ёсоор үнэлэгдэх нэг хэсэг бол хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн хууль зөрчсөн ажиллагааны улмаас иргэнд учирсан хохирлыг арилгах тухай дөчин дөрөвдүгээр бүлэг юм. Уг бүлэгт <ЭБШ ажиллагааны явцад иргэнд учирсан хохирлыг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн гэм бурууг үл харгалзан төр хариуцан арилгах, тухайн этгээд гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдоогүйгээс хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон нь хохирол нөхөн төлүүлэх эрх үүсгэх>⁹ ЭБШ хуулийн 389-р зүйлээр тогтоож өгсөн нь уг эрхийг баталгаатай болгоход чухал ач холбогдолтой. Харин <хууль бус ажиллагаатай холбогдож гарсан шууд бус хохирлыг төр хариуцахгүй>¹⁰ ? ЭБШ хуулийн 389.4 ? гэсэн заалт Үндсэн хуулийн <учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх эрх болон хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцах төрийн үүрэг> ? 1992 оны Үндсэн хуулийн 16.16, 19.1 ? тэй нийцэхгүй байгаа юм.

ЭБШ хуульд тусгагдсан дээрх заалтууд болон бусад ололттой, хүнлэг, энэрэнгүй олон зүйл хэсгийг бүхэлд нь авч үзэж дүгнэвэл, байцаан шийтгэх өмнөх хуулиудаасаа илүү дэвшилттэй, мөрдөж мөшгих, байцаан саатуулах, хэргийн үндэслэлгүй сэрдлэг хардлагаас гэм буруугүй хүнийг аль болох хамгаалахад чиглэгдэж чадсанаараа ялгарч буй гэж хэлэх үндэслэлтэй,

Бид ОУ-ын эрх зүй, манай дотоодын хууль тогтоомжид цагдан хорих, баривчлах арга хэмжээний талаар ямар заалт байдгийг авч үзлээ. Харин энэ ОУ-ын эрх зүй болох ИУТЭТОУП болох бусад гэрээ, конвенцтэй манай улсын хууль тогтоомж хэрхэн нийцэж зөрчилдөж байгаа байдлыг авч үзье²².

1. Эрүүгийн хэргээр баривчлагдсан буюу саатуулагдсан этгээдийг шүүгчид буюу шүүн таслах эрх бүхий этгээдэд нэн даруй шилжүүлнэ гэж ИУТЭТОУП-д заасан. Монгол улсын ЭБШ хуулийн заалт шаардлагыг энэ хуульд нийцүүлж, баривчлах, цагдан хорих зөвшөөрлийг шүүгч шийдвэрлэдэг болсноор манай хууль тогтоомж үндсэндээ Пактын заалтад нийцэж байгаа юм.

2. Хэргийг нь шүүхээр таслан шийдвэрлэх хүнийг цагдан хорих явдал нийтлэг журам байх ёсгүй. Өөрөөр хэлбэл цагдан хорих явдлыг гагцаагүй тохиолдолд бага хэрэглэж байхыг энэ заалт анхааруулсан байна. Цагдан хорих асуудлыг хэрэглэхэд үндэслэл, журам гэсэн 2 шаардлага байдаг. Манай ЭБШ хуульд цагдан хорих үндэслэлийг заасан нь энэ зарчимтай хэрхэн нийцэж байгааг авч үзье. Цагдан хорьж болох ЭБШ хуульд заасан үндэслэл:

а) Эрүүгийн хуульд заасан онц хүнд, хүнд гэмт хэргийн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч

- удаа дараа ял шийтгэгдэж байсан этгээд

- онц аюултай гэмт хэрэгтэн дахин гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн, Үүнээс харвал онц хүнд, хүнд гэмт хэргийнх нь зарим төрлийн субъектуудад шууд хэрэглэж болно гэсэн үг.

б). Хүндэвтэр гэмт хэргийн яллагдагч, шүүгдэгч, сэжигтэнд дор дурьдсан нөхцөл байвал хорьж болно.

- өмнө авсан ТСАХ-г зөрчсөн

- оргон зайлж болзошгүй эсвэл оргон зайлсан.

в) Хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг

- урьд авсан ТСАХ-г зөрчсөн

- оргон зайлж болзошгүй, оргон зайлсан бол хорьж болохоор заажээ.

Энэ байдлаас дүгнэлт хийж үзэхэд гэмт хэргийн төрлийн (онц хүнд, хүнд, хүндэвтэр, хөнгөн) бүх ангилалд хэнийгч хорьж болохоор байна. Иймээс цагдан хорих ТСАХ-г нийтлэг хэрэглэх боломжийг ЭБШ хууль олгосон хэвээр байна. Иймд энэ ТСАХ-г хэрэглэхэд шүүгчийн байр суурь хандлагыг төлөвшүүлэх асуудал маш чухал байна. Энэ Цагдан хорих ТСАХ-г 2001-2004 онд хэрэглэж байсан байдлыг статистик үзүүлэлтээс сонирхье.

2001 оны бүтэн жилд Улсын хэмжээнд 4934 хүн, 2002 оны эхний 8 сард 3353 хүн, сүүлийн 4 сард 1442 хүн, 2003 оны бүтэн жилд 2710 хүн, 2004 оны эхний хагас жилд 2880 хүн цагдан хоригдсон байна. (уг тоон үзүүлэлтийг аймаг нийслэлээр тус тусад нь гаргасан байдлыг мөн Цагдан хорих ТСАХ-ны талаархи бусад тоо баримтыг хавсралтаас харна уу) Үүнээс дүгнэлт хийж үзэхэд цагдан хорих явдлыг нилээд нийтлэг хэрэглэж байна.

²² Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 205 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.2-д

Ялангуяа цагдан хорих, баривчлах зөвшөөрлийг шүүгчээс авдаг болсноос өмнөх үе буюу 2002 оны 9 сарын 1-нээс өмнө цагдан хорих ТСАХ-г ямар их хэмжээгээр хэрэглэж байсан нь харагдаж байгаа юм. Мөн хүүхэд, эмэгтэйчүүд, өндөр настаны хувьд ялгамжтай хандаж байсан зүйл байхгүй гэж хэлж болно.

Хуульд хорих үндэслэлийг заасан хэдий ч практик дээр хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчдын хорих шийдвэр гаргах үндэслэл нь сэжигтэн, яллагдагч хэргээ хүлээхгүй, учруулсан хохирлоо төлөхгүй байх явдал юм. Гэтэл ЭБШ хуулийн цагдан хорих зорилго нь өөр юм.

1. Баривчлагдсан буюу саатуулагдсан этгээд хэргээ аль болох ахар богино хугацаанд шүүхээр хэлэлцүүлэх, суллуулах эрхтэй. Цагдан хорих ТСАХ-г аль болох богино хугацаагаар хэрэглэж, шүүхээр хэргийг шийдүүлэхийг энэ заалт санал болгож байна. Манай хуульд цагдан хорьж мөрдөх ерөнхий хугацаа 2 сар гэж заасан. Хүндэвтэр, хүнд, онц хүнд хэргийн холбогдогчдийг шаардлагатай бол 24 сар хүртэл сунгаж болно. Бүр онц хүнд хэрэгт 30 хүртэл сар байж болохоор асар урт хугацааг заасан.

Нийслэлийн хэмжээнд 2003 онд 1613 хүний хорьж мөрдөх хугацааг 3061 удаа сунгажээ. Хүүхдийг 18 сар хүртэл хорьж болохоор байна. Энэ нь Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийн < хүүхдийг баривчлах, албадан саатуулах, гянданд хорих явдлыг хуулийн дагуу гүйцэтгэх бөгөөд гагцхүү эцсийн арга хэмжээ болгож аль болохуйц богино хугацаагаар хэрэглэх > гэсэн заалтыг зөрчиж байгаа юм.

4. Иргэн хүн өөртэй нь холбоотой асуудлыг шүүхээр хянан хэлэлцэхэд өөрөө биечлэн болон сонгон авсан өмгөөлөгчөө

оруулах эрхтэй.(ИУТЭТОУП). Манай ЭБШ хуулийн баривчлах, цагдан хорих тухай заалтуудад баривчлах буюу цагдан хорих зөвшөөрөл өгөх тухай шүүгчийн үйл ажиллагааг нарийвчлан зохицуулаагүй байна. Бидний үзэж байгаагаар тухайн этгээдийг болон түүний өмгөөлөгчийг Цагдан хорих ТСАХ-г авах асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцуулах явдал чухал байна. Хэргийн материалаар хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурорын танилцуулснаар бүхнийг шийдэх нь өрөөсгөл юм.

Шүүх эрх мэдлийн шинэтгэлийн хөтөлбөрийн шугамаар хийж буй журамд энэ асуудлыг шийдэхэд яллагдагч, шүүгдэгч, өмгөөлөгчийг оролцуулж тайлбарыг нь сонсохоор тусгагдсан байна. Ер нь зөвхөн нэг талын тэр тусмаа хорих сонирхолтой этгээдийг нь оролцуулах учир дутагдалтай. Ялангуяа хөнгөн, хүндэвтэр гэмт хэрэгт холбогдсон болон хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд уг арга хэмжээг хэрэглэхдээ тэднийг оролцуулах шаардлагатай. Цагдан хоригдсон этгээдийн хүүхэд (бага насны), өндөр настан эцэг, эх, асруулагчийг харгалзан дэмжүүлэхээр төрөл садны буюу бусад хүмүүс зохих байгууллагад хүлээлгэн өгөх тухай тогтоол шийдвэр гаргаж байх тухай ЭБШ хуульд тодорхой заасан. Түүнчлэн хуульд заагаагүй ч гэсэн цагдан хоригдсон этгээдийн ажил төрөлтэй холбоотой бусад асуудлыг анхаарч үзэх нь хүнлэг, энэрэнгүй ёсны баталгаа болно.

Хуулийн зарим байгууллагаас Цагдан хорих ТСАХ-г хууль бусаар хэрэглэж хүний эрхийг зөрчиж байсан зарим нэг жишээ баримтыг үзэхэд дараах зөрчил дутагдал илэрч байжээ.

Шүүх нь хүний эрх, эрх чөлөө шудрага ёсны баталгаа мөн.⁹ Шүүхийн тухай хуулийн

3.2? Энэ талаар тодорхой заасан байдаг. Гэтэл Завхан аймгийн Эрдэнэхайрхан сумын нутагт гарсан хүн амины хэрэгт анх 1995 оны 12 сарын 31-ны өдрөөс эхлэн эрүүгийн хэрэг үүсгэж иргэн Э-г уг хэрэгт холбогдуулан 7 жил шалгаад эцэст нь шүүх гэмт хэрэг үйлдсэн нь тогтоогдоогүй гэж сулалсан / 609003 дугаарын эрүүгийн хэрэг/ Энэ 7 жилийн хугацаанд түүнийг анхан шатны шүүхээс 3 удаа цаазаар авах ял, 3 удаа 25 жилийн хорих ялаар шийтгэж байсан бөгөөд тэрээр шүүхийн тогтоолоор 5 жил гянданд хоригдсон байна. Энэ хэргийг цагдаагийн байгууллага шалгахдаа анхнаасаа хариуцлагагүй хандсан, шүүх 6 удаа ял оноож байсан нь шүүгч нарын ажлын хариуцлага, хууль хэрэгжүүлэх ёс суртахуун, хүний хувь заяанд хандах хандлага ямар түвшинд байгааг харуулсан аймшигт баримт юм.⁹ Монгол улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний тухай илтгэл 2004он УБ хууд 43 Харамсалтай нь энэ зөвхөн ганцхан баримт биш юм.

Цагдаагийн байгууллага нь нийгмийн хэв журам сахиулах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх үндсэн чиг үүрэгтэй, нэгдмэл төвлөрсөн удирдлагын зарчимтай бүх шатны удирдлагыг дээд шатны байгууллагаас томилдог, үйл ажиллагааны онцгой нөхцөл байдалтай байгууллагын тогтолцоо, зохион байгуулалт нь хүний эрхийн асуудалтай шууд холбоотой. Цагдаагийн байгууллагын харъяанаас урьдчилан хорих, албадан саатуулах байрыг гаргаж, шүүхийн шийдвэр биелүүлэх байгууллагад шилжүүлсэн нь хүний эрхийг хангах нэг зөв халхам болсон гэж үзэж болно.

ХЭҮК-с УМБГ, нийслэлийн бүх дүүргүүд болон Төмөр зам, ЗЦГ, 18 аймгийн мөрдөн байцаах тасагт 2001 он болон 2002 оны эхний улиралд хэрэгсэхгүй болгосон 4236 хэрэгт холбогдогсдын хуульд заасан эрхийн хэрэгжилтийг судалж үзэхэд, хэрэгсэхгүй

болгогдсон хэрэгт холбогдсон дөрвөн хүн тутмын нэгийг нь 3-1047 хоногоор баривчилж, цагдан хорьсон байна. Үүнтэй холбогдуулж, хэрэгт холбогдогчдыг хууль бусаар хорьдог, эрх мэдлээ хэтрүүлэн дураараа аашилдаг алба хаагчидтай хариуцлага тооцуулах шаардлагыг ХЭҮК-с тавьсаны дагуу ЦЕГ-с 52 хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчид “процессийн зөрчил гаргасан” гэж сахилгын арга хэмжээ авахуулсан байна.¹⁰ЦЕГ-н 2002.10.10-ны өдрийн 2/222 тоот танилцуулга?

Төв аймгийн Цагдаагийн хэлтсийн ажилтан А гэгч иргэн Б-г цагдан хорьж, айлган сүрдүүлж, дарамталж байгаад бусдын хөөрөг хулгайлсан гэж хэрэг хүлээлгэн шүүхэд шилжүүлсэн байна ба шүүх түүнийг 1 жилийн хугацаагаар хорих яло шийтгэжээ. Гэтэл хөөргөө алдсан гэх айлыг нүүх үед хөөрөг нь номын тавиур доороос нь гарч ирсэн бөгөөд иргэн Б нь ялаа эдлээд дууссан байсан. Цагдаагийн байгууллагаас А-д цалинг нь 20 хувиар хасч, сахилгын шийтгэл оногдуулсан байна.¹¹ЦЕГ-н 2002 .08. 08-ны өдрийн 2/172 тоот танилцуулга?

Бусдын олон тооны адуу хулгайлсан хэрэгт Г гэгч хүнийг Төв аймгийн Цагдаагийн хэлтсийн ажилтнууд 11 сарын хугацаагаар хорьж хэргийг шүүхэд шилжүүлжээ. Энэ хугацаанд яллагдагч Г-г 9 удаа байцаасан байх бөгөөд үүний 7-д нь тэрээр “миний бие муу байна” гэж мэдүүлжээ. Эцэстээ тэрээр шүүхийн тогтоол гарсны дараа сүрьегийн хүндрэлээр нас барсан байна. Энэ хэргийг гардан шалгасан цагдаагийн ажилтны цолыг нэг шатаар бууруулж арга хэмжээ авчээ.

Булган аймгийн Цагдаагийн хэлтсийн ажилтан М нь иргэн Ш-г хэрэгт холбогдуулан шалгахдаа сумын уурын зууханд 2 хоног

гавтай хорьсон байна. Түүний энэ үйлдэлд сарын үндсэн цалинг 2 сарын хугацаагаар хорьж сахилгын шийтгэл ноогдуулжээ.¹² ?УЕПГ-н дэргэдэх Мөрдөн байцаах албаны 2002.12.31-ны өдрийн 224 тоот....²³

2003 онд Төв аймагт Г гэгч нь 60 хоног Цагдан хоригдоод хэрэг нь шүүхээр шийдвэрлэгдсэн байна. Тэрээр үндэслэлгүйгээр хоригдсон гэж Төв аймгийн хуулийн байгууллагуудаас 40 сая төгрөг нэхэмжилсэн тохиолдол гарчээ.

Цагдан хорих ТСАХ-г хэрэглэхдээ хорих арга хэмжээг эдлүүлж буй ахуй нөхцөл ямар байгааг бодолцох хэрэгтэй болох нь дээрх жишээ баримтаас харагдаж байгаа юм. Хорих байрны нөхцөл журмыг 1999 онд “Сэжигтэн, яллагдагчийг албадан саатуулах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай” хууль гаргаж баталгаажуулсан боловч хуульд заасан болзол, шаардлага огт биелэхгүй байна.

Манай хорих байрны ахуй нөхцөл туйлын муу жинхэнэ шорон, гяндангийн хэлбэртэй, хүний эрүүл ахуйн шаардлагыг огт бодолцоогүй баригдсан. Хорих байр нь залхаах, бие сэтгэл санааны дарамт учруулах, хэрэг хүлээлгэх арга хэрэгсэл болж байна.

Гэхдээ Цагдаагийн ажилтнуудаас ГА-г хэрэглэхийн тулд, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын тактик, аливаа сөрөл нөлөө үзүүлэхгүй үүднээс сэжигтэн яллагдагчийг хорих, нэг газраас нөгөө газарт шилжүүлэн хорих зайлшгүй шаардлага гардаг боловч үүнийг аль болох бага хийх хэрэгтэй. Жишээ нь: Увс аймагт банкнаас 38 сая төгрөг залилан авсан 2 эмэгтэйг Цагдан хориход хоорондоо үгсээд хэргийн бодит үнэнийг тогтооход саад

учруулж байсан тул Баянөлгий аймагт нэг эмэгтэйг нь хорьсон. Говьалтай аймагт ченж алсан Увсын иргэн Б-г Баян-өлгийд Цагдан хорьсон нь залхаан цээрлүүлэлт биш тактикийн асуудал юм. Иймд Цагдан хорих зөвшөөрөл олгодог шүүгч нь энэ талаар толорхой мэдлэгтэй байх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байгаа юм.

Санал:

ЭБШ хуульд бүх шүүгч нар баривчлах цагдан хорих зөвшөөрөл өгөхөөр заасан байна. Энэ нь учир дутагдалтай хүний эрхийг зөрчихөд нөлөөлдөг тул хуульд Цагдан хорих зөвшөөрөл олгодог дагнасан нэг шүүгчтэй байх талаар тусгайлсан заалт оруулах

Хөнгөн гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн буюу хүнд өвчтэй, хөхүүл хүүхэдтэй эмэгтэй, насанд хүрээгүй хүүхэд, жирэмсэн эмэгтэйг 68-р зүйлийн 2-д заасан үндэслэлээр цагдан хорих явдлыг таслан зогсоож энэ талаар хуульд байгаа 68-р зүйлийн 8, 68-р зүйлийн 9-г хуулиас хасах талаар уг хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай төсөлд санал оруулах

ЭБШ хуулийн 68-р зүйлийн 6-д шүүгдэгчийг шүүгч захирамж гарган цагдан хорьж болохоор заасан боловч, шүүгч нь шүүгдэгчид Цагдан хорих ТСАХ-г авсан талаар 24 цагийн дотор түүний ар гэрт мэдэгдэх талаар зааж өгөөгүй, энэ арга хэмжээг авахдаа ямар хугацаатай байхыг тодорхой заагаагүй тул энэ талаар тодорхой зааж өгөх

1. Шүүгчийн шүүгдэгчид авсан Цагдан хорих ТСАХ-нд ямар албан тушаалтан хяналт тавих, түүний авсан арга хэмжээ нь хууль бус байвал уг арга хэмжээг ямар албан тушаалтан өөрчлөх талаар хуульд тусгайлан заалт оруулах

2. ЭБШ хуульд хорьж мөрдөх хугацаа 24 сараас хэтэрч болохгүй, ...

²³ Б.Бат-Эрдэнэ “Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй” УБ. 1999. 135 дахь тал
Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 1-ийн 2 дахь заалт

шаардлагатай бол 6 сар хүртэл хугацаагаар нэмж сунгаж болно гэж заасан нь ИБУТЭТОУП-д “ахар богино хугацаагаар хорих” талаар заасан заалттай харьцуулахад дэндүү их хугацаа тул Цагдан хорих хугацааны талаар хуульд өөрчлөлт оруулах.

3. Хорих хугацааг сунгахад тавьж буй прокурорын хяналт хангалтгүй байгаа тул энэ талаар тодорхой арга хэмжээ авахуулах.

4. Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч нар нь Цагдан хорих ТСАХ-г хэрэглэхэд бүгд оролцож байдаг тул энэ арга хэмжээг хууль бусаар хэрэглэж хүнийг хууль бусаар хорьсон тохиолдолд дээрхи алба хаагчдад хэрхэн яаж ямар арга хэмжээ авах талаар тушаал, заавар гаргах.

5. Цагдан хорих ТСАХ-г хавтгайруулан хэрэглэж хүнийг залхаах, дарамтлах улмаар хэрэг хүлээлгэх арга хэрэгсэл болгон ашиглаж байгааг таслан зогсоох.

Ш.ЭНХЖАРГАЛ

Хууль сахиулахын их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн процессын эрх зүйн тэнхимийн багш, ахмад

ИРГЭНИЙ ХЭРГИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН АЖИЛЛАГААТАЙ ХОЛБООТОЙ ГОМДОЛ, МАРГААНЫГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭСЭН ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭРТ ХИЙСЭН СУДАЛГАА

Шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаа нь өөрийн гэсэн онцлог түүхтэйгээр хөгжиж ирсэн. Шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагааны уламжлал бол эд хөрөнгийн болон эдийн бус эрхийг хамгаалах эх сурвалжтайн дээр хүн төрөлхтний түүхэн хөгжлийн үе шат бүхэнд энэхүү хамгаалалт нь олон янзын арга хэлбэрээр хэрэгжиж байсан байна. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны түүхэн замнал бол нэн эртнээс улбаатай асуудал юм.

Учруулсан хохирлын төлөөс төлбөрийг гаргуулах талаар эртний онол, практик нь ял шийтгэл, хариу өр төлөөс гэсэн үзэл санааг баримжаалж ирсэн байдаг²⁴.

Түүхийн хуудаснаас сөхөн үзвэл: Эртний Хүннү улсын ердийн хэв хуульд “Ялд унасан хүнийг үйлдвэрлэл, гар урлалын ажилд зүтгүүлдэг” байжээ. Монголын нууц товчоонд Чингис хаан дайн байлдаанд үрэгдсэн хүмүүсийн ар

²⁴ /Ж.Болдбаатар, Д.Лүндээжанцан. МУ-ын төр эрх зүйн түүхэн уламжлал. 1997 он, 390-р тал/